

Кирил Шевченко*

**РАЗЛОЗИ И
ПОСЛЕДИЦЕ
НАЦИОНАЛНИХ И
ТЕРИТОРИЈАЛНИХ
СУКОБА У
ЦЕНТРАЛНОЈ И
ИСТОЧНОЈ
ЕВРОПИ 1938 - 1949.
ГОДИНЕ**

Анатолий
Сальков, *Национально-
территориальные
конфликты в Центрально-
Восточной Европе во
внешней политике СССР
(1938–1949 гг.)*, Минск: БГУ,
2019, стр. 743

Крах система Јалта-Потсдам, распад СССР, Чехословачке и Југославије и пратеће оживљавање читавог низа међунационалних и територијалних сукоба у Централној и Источној Европи условили су осетан

порастан интереса према датој проблематици. Монографија кандидата историјских наука, шефа катедре историје јужних и западних Словена факултета за историју БГУ А.П. Салкова, објављена крајем 2019. године, посвећена је комплексној анализи национално-територијалних сукоба у Централно-Источној Европи у спољној политици СССР 1938-1949. године. Ово капитално дело једног од водећих белоруских историчара-слависта представља успешан резултат његовог вишегодишњег научних истраживања, укључујући огроман рад са фондовима руских архива и објављеним документима на већини језика државно-учесника поменутих сукоба. Аутор је темељно разрадио сва средства за истраживачку проблематику фонда Архива спољне политике РФ (АВПРФ), Државног архива Руске Федерације (ГАРФ), Руског државног архива новије историје (РГАНИ), Руској државној архива социјално-политичке историје (РГАСПИ), као и Националног архива Републике Белорусије (НАРБ). Осим тога, аутор је активно прикупио огромну количину докумената, објављених током последње

*

деценије у многим збиркама спољне политике СССР и држава Централне и Источне Европе како на руском тако и на готово свим језицима држава овог региона. Не може се не приметити и велик број мемоарске литературе коју је користио аутор, на руском и другим језицима проучаваног региона, укључујући најновија издања.

Монографија је посебне вредности како због слабе проучености дате проблематике у домаћој историографији, тако и због јасно наглашене пажње датим питањима у модерним земљама региона, које системски и обимно спроводе државну политику сећања, која у извесном степену неизбежно оживљава полемику унутар традиционалних национално-територијалних спорова. Како аутор исправно примећује у уводу, „у историјским славистичким студијама и у источноевропским регионалним студијама једно од најмање изучаваних питања у новије време остаје проблем национално-територијалних сукоба у Централно-Источној Европи. Њихова трајна сукцесија догодила се у предратним годинама, затим у периоду Другог светског

рата и послератног «свођења рачуна», када је улога СССР у њиховом позитивном решавању порасла од безначајне до одлучујуће“ (с. 9).

Рад А.П. Салкова, у највећем степену разматрајући достигнућа свих претходних рускојезичких и иностраних историографија, одликује се јасном и детаљно прорађеном логичном структуром. Монографија се састоји из два одељка, од којих је сваки подељен на четири поглавља, укључујући неколико одломака. Приметно је да само садржај дела заузима шест страница; обим пак саме монографије прелази 60 стандардних штампаних листова (743 станице текста).

Први одељак дела, посвећен Карпато-Алпском региону, укључује поглавља, која подробно анализирају чехословачко-мађарски национално-територијални сукоб у Јужној Словачкој (Горњој Мађарској), мађарско-румунски сукоб у Трансилванији, југословенско-аустријски сукоб у Јужној Каринтији (Словеначкој Корушкој) и словеначких пограничних реона Јужне Штајерске, као и југословенско-италијански

сукоб у Јулијској Крајини и око Трста.

Други одељак рада у потпуности је посвећен региону Балкана. Овај одељак обухвата поглавља, која садрже подробне анализе албанско-грчког национално-територијалног сукоба у Јужној Албанији (Северном Епиру) и Чамерији, затим бугарско-румунски сукоб у Јужној Добруци, грчко-бугарски сукоб у Западној Тракији, као и југословенско-бугарски сукоб у Западним покрајинама и у Источној (Пиринској) Македонији. Важна предност студије је разматрање сваког национално-територијалног сукоба у Централно-Источној Европи у најширем историјском и међународном контексту. Анализа сваког од сажетака је у пуној мери интегрисана у опште историјске процесе, који су имали место у разматраном временском периоду. При томе свако поглавље започиње одломком, који анализира историјске и етничке предуслове сукоба и динамику његовог накнадног развоја с обзиром на позицију свих умешаних страна и интереса великих сила. Такав приступ омогућава стварање

сложене и противречне слике проучаваних сукоба и откривање свих фактора, који су утицали на положај умешаних страна. То дозвољава да боље разумемо улогу совјетског фактора у развоју и решавању сукоба, која је, како правилно запажа аутор у уводу, расла од безначајне у предратним годинама до одлучујуће у периоду послератног међународно-правног поравнања. Посебно је интересантна ауторова успешна разрада неопходног појмовног апарата, укључујући детаљне дефиниције национално-територијалног сукоба, чвор национално-територијалних противуречности, као и идеја о балансу историјских и етничких аргумената за запоседање спорне територије. Тако А.П. Салков дефинише његово уводно разумевање «национално-територијалног сукоба» као «међудржавни спор, заснован на субјективној припадности територије, њеном националном саставу и карактеру тамо установљеног правног режима, што у условима постепеног развоја доводи до договореног, арбитражног или војног решења које утиче на јавну свест и дипломатским оправдањима етничких и

историјских аргумената за запоседање спорних територија, коришћењем утицаја великих сила или регионалних блокова у циљу добијања спорне територије, њене одговарајуће поделе, ревизије граница или заштите права мањина» (с. 10). Из ове дефиниције логички проистиче за дато испитивање следеће кључно схватање - «историјски чвор национално-територијалних противречности» аутор одређује као «системску целокупност неколико узајамно повезаних национално-територијално сукоба у оквиру ширег региона» (с. 10). Опмињућа анализа конкретних национално-територијалних сукоба, А.П. Салков указује да су «равнотежа, убедљивост и легитимно признање» етничких и историјских аргумената о припадности једне или друге спорне територије «били најважнији фактори за решење. Штавише и велике силе и непосредни учесници сукоба су манипулисали како односом тако и садржајем ових аргумената, изазивајући мишљење о њиховом предубеђењу и тенденциозности. Други аргументи (стратешки,

економски, инфраструктурни) тумачени су као подређени и у већини случајева нису узимани у обзир» (с. 11). Како наглашава аутор монографије, «у недостатку формално нормативно-правног документа на обема мировним конференцијама према резултатима два светска рата као датост био је донесен приоритет етничке аргументације - бројчана надмоћност једног народа над другим на одређеној територији» (с. 11). Истовремено А.П.Салков оправдано упозорава читаоца на «превару етничког приступа». Ова превара се, према његовом мишљењу завршила тиме да је «етнички показатељ, по правилу, узет у обзир у тренутку међународног поравнања чему су обично претходили политички или војни догађаји, који искривљују етничку слику спорне територије (миграција становништва у виду бекства, евакуације или изгнанства, геноцидна етничка чишћења), што је довело до занемаривања етногеографских фактора и актуелизовало спекулативне интерпретације етногенезе народа умешаних у сукоб» (с. 11). Креативно користећи опсежну архивску грађу,

аутор показује да је управо жонглирање етничким и историјским аргументима уз неопходно уважавање личних и геополитичких интереса и идеолошких приоритета чинило основу понашања дипломатије СССР и других великих сила у решавању конкретних национално-територијалних сукоба у Централној и Источној Европи. «По питању односа етничке и историјске аргументације положај совјетске дипломатије, која је преносила погледе и решења вишег руководства, није била једнолинијска и стална током целог периода, - оправдано констатује А.П. Салков. – У условима појединачних сукоба, а такође узимајући у обзир геополитичке интереса или идеолошке резоне Москве тежиште се померио на страну повољнијих аргумената» (с. 12). Ово се манифестовало у понашању совјетске дипломатије током решавања чехословачко-мађарског сукоба у Јужној Словачкој, југословенско-аустријском сукобу у Јужној Карушкој, југословенско-италијанског сукоба у Јулијској Крајини и око Трста, као и током грчко-бугарског сукоба у Западној Тракији, које је аутор детаљно проанализирао

у својим истраживањима. Занимљиво је да је, по речима аутора, И.В. Стаљин, који је «изузетно самоуверено владао садржајем сложеног тршћанског проблема»(с. 391), сматрао нужним уношење значајног прилагођавања понашање совјетске дипломатије, у кључном моменту предложивши да се не прекине париски састанак министара спољних послова у јуну-јулу 1946. године «због питања Трста» (с. 391). Поменуто се односи и на понашање совјетске дипломатије при решавању сукоба у другим регионима Европе, који су се налазили изван географских оквира истраживања. Управо је на тај начин, посебно, деловала совјетска дипломатија у односу срболоужичког националног покрета 1945-1948. год, чији циљ је био излазак Лужица из састава Немачке или њен накнадни улазак у састав суседне Чехословачке или стварање независне срболоужичке државе.¹

Разуме се, права средства разрешења многобројних

1 Шевченко К.В. *Лужичко питање и Чехословачка 1945-1948. године*, Москва: М. Колеров, 2004. (Шевченко К.В. *Лужицкий вопрос и Чехословакия в 1945-1948 годах*. Москва: М. Колеров, 2004.)

национално-територијалних конфликта ни у ком случају нису се сводила на једноставну механичку комбинацију горепомнутих фактора. Тако се у монографији посвећује пажња томе да у односима према Мађарској у одређеном временском периоду положај совјетске дипломатије није био лишен, према речима А.П. Салкова, «политичког гнева и освете» (с. 216), који су изазвани активним учешћем мађарске војске у рату против СССР на страни хитлеровске Немачке. Начелник мађарског Генералштаба генерал-пуковник Г. Верт, који се касније нашао у совјетском заробљеништву, сведочио је да је Букурешт на тај начин желела да добије додатну подршку Берлина «како би обезбедила задржавање свих стечених територија – Трансилваније, Јужне Словачке, Закрпатја, Баната и Бачке» (с. 216). Сличну мотивацију показали су током Другог светског рата и други сателити Немачке, укључујући Словачку и Румунију.

Аутор је повремено делио са читаоцима и знатижељнима делимично забавне архивске налазе, дајући специфичан колорит истраживаном периоду. Тако

је током сусрета са В.М. Молотовим 29. децембра 1945. год. амбасадор Чехословачке у СССР, Ј. Горак, између осталог «други пут тражио добијање дозволе од И.В. Стаљина да му се посвети симфонија истакнутог чешког композитора Витезслава Новака» (с. 117). Примећујемо да је ова запажена молба била у децембру 1945. год. тј. много пре доласка комуниста на власт у Чехословачку у фебруару 1948. год. Веома важна је и на архивској грађи заснована примедба А.П. Салкова о томе да је «из Берлина долазила идеја о претварању Дунавског басена у чврсту немачку етничку територију. Нарочито интересовање изазвали су делови Дунава, којима је придружен југословенски басен руде бакра у Бору и клисура Гвоздена капија на румунско-српској граници... После Друге Мађарске арбитраже број немачког становништва Мађарске повећао се на 700 хиљада људи... Берлин је желео да створи посебан «немачки коридор», који се непрекидно протеже од севера до југа Аустрије, Гвоздене капије на средњем току Дунава и скоро до дунавске границе Бугарске. Као потпуно реална помиње

се вероватноћа увођења регионалних националних аутономија немачке мањине «или чак проглашавање `независности` тих области (можда њиховим накнадним уједињењем у `федерацију` или припајање Немачкој) у одговарајуће области Мађарске, Југославије и Румуније под притиском Немачке» (с. 203-204). На тај начин, директан објект нацистичког «расног инжењеринга» требало је да постану не само народи земаља које је освојила Немачка, већ и сателити Берлина.

Важна предност овог дела је његова опремљеност богатом картографском грађом, која јасно приказују све проблеме истраживања и суштински олакшава виђење понуђеног материјала. Представљање шеснаест мапа у боји унутар монографије јасно откривају како територијалну динамику општерегionalних процеса, тако и развој конкретних сукоба између умешаних страна. Корисно и погодно за читаоца је и доступност опширних имена и географских индекса, као и списак коришћених мапа.

Капитална монографска студија А.П. Салкова, која је по први пут увела у научни

оптицај велики обим раније некористићених извора, укључујући документарне публикације последњих година, па чак и месеци, представља иновативан рад и, ван сваке сумње, велико достигнуће савремене белоруске историографије. Монографија аутора, урађена на високом академском нивоу и садржавајући низ вредносних запажања носи значајан допринос развоју историјске науке и засигурно ће изазивати велико интересовање не само историчара и стручњака у области међународних односа у Русији и другим земљама Заједнице независних држава, већ и историчара из земаља Централне и Источне Европе, штавише приступ грађи руских архива, који су широко заступљени у раду је ограничен. Остаје само да се изрази жаљење у вези са тим што је тако актуелна и значајна студија са академске тачке гледишта објављена у микроскопском тиражу од 100 примерака. Зато је монографија А.П. Салкова у старту осуђена да постане библиографска реткост, која, нажалост, вероватно неће постати доступна широким круговима истраживача изван Републике Белорусије.